

УДК 7.01:76:003.077:[745:091](1-11)+(1-15)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/97-3-7>

Наталія ПАХОМОВА-ВЛАСОВА,

orcid.org/0000-0002-1580-0022

*заслужений художник України, академік Міжнародної академії освіти і науки,
доцент кафедри образотворчого мистецтва
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) PAKHOMOVA.NG@pdpu.edu.ua*

РОЛЬ КАЛІГРАФІЇ У МИСТЕЦТВІ СХОДУ ТА ЗАХОДУ

У статті досліджено роль каліграфії як унікального мистецького феномену в культурах Сходу та Заходу. Проведено компаративний аналіз філософських та мистецьких підходів у каліграфії. Досліджено сакральний статус каліграфії як «найвищого з мистецтв» у східній традиції, а також еволюцію західної каліграфії: від прикладного ремесла до експресивного візуального мистецтва. Визначено точки дотику та особливості сучасного міжкультурного синтезу в епоху цифровізації.

Метою статті є ґрунтовне дослідження ролі каліграфії в образотворчому мистецтві Європи, Близького та Далекого Сходу. Проведено порівняльний аналіз філософсько-естетичних засад, на яких базувався розвиток цього мистецтва в різних регіонах.

У країнах Азії (Китай, Японія, Корея) каліграфія традиційно вважалася «мистецтвом мистецтв», вищою формою духовного самовираження. В Європі каліграфія тривалий час сприймалася як прикладне ремесло та утилітарна навичка, підпорядкована книжковій мініатюрі чи ілюстрації. Особлива увага у статті приділена сакральному статусу східного письма. В азійській культурі каліграфія входить до складу «трьох досконалостей» (разом із поезією та живописом). Автор розкриває поняття енергії «ці», яка передається через рух пензля та відображає внутрішній стан митця. На відміну від західного підходу, на Сході пензель вважається продовженням тіла. Важливим аспектом є те, що східний глядач сприймає ієрогліфічний сувій не просто як текст, а як цілісний пейзаж чи образ, миттєво зчитуючи його зміст.

Стаття містить опис особистого творчого досвіду автора, зокрема роботу з рукописними книгами на пергаменті в Єрусалимі («Пісня про Єрусалим») та створення каліграфічних привітань для єврейської громади в Одесі. Підкреслюється складність техніки письма на шкідливій та необхідність дотримання канонів.

В умовах глобалізації відбувається інтенсивне взаємопроникнення традицій: західні митці запозичують східну спонтанність, а майстри Сходу експериментують із західними форматами. Каліграфія визначається як універсальна візуальна мова, де текст стає повноцінним художнім зображенням, здатним передавати складні філософські смисли.

Ключові слова: каліграфія, східне мистецтво, західне мистецтво, візуальна мова, синтез мистецтв.

Nataliia PAKHOMOVA-VLASOVA,

orcid.org/0000-0002-1580-0022

*Honored Artist of Ukraine, Member of International Academy of Education and Science,
Associate Professor at the Department of Fine Arts
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) PAKHOMOVA.NG@pdpu.edu.ua*

THE ROLE OF CALLIGRAPHY IN THE ART OF THE EAST AND THE WEST

This article examines the role of calligraphy as a unique artistic phenomenon in Eastern and Western cultures. A comparative analysis of philosophical and artistic approaches to calligraphy is presented. The sacred status of calligraphy as the “highest of the arts” in the Eastern tradition is examined, as well as the evolution of Western calligraphy: from an applied craft to an expressive visual art. Points of contact and features of contemporary intercultural synthesis in the era of digitalization are identified.

The aim of this article is a thorough study of the role of calligraphy in the visual arts of Europe, the Near East, and the Far East. A comparative analysis is conducted of the philosophical and aesthetic foundations upon which the development of this art was based in various regions.

In Asian countries (China, Japan, Korea), calligraphy has traditionally been considered the “art of arts,” the highest form of spiritual self-expression. In Europe, calligraphy was long perceived as an applied craft and a utilitarian skill, subordinate to book miniatures or illustrations. The article pays particular attention to the sacred status of Eastern writing. In Asian culture, calligraphy is one of the “three perfections” (along with poetry and painting). The author explores the concept of “qi” energy, which is transmitted through the movement of the brush and reflects the artist’s inner

state. Unlike the Western approach, in the East the brush is considered an extension of the body. An important aspect is that the Eastern viewer perceives a hieroglyphic scroll not merely as text, but as a holistic landscape or image, instantly grasping its meaning.

The article describes the author's personal creative experience, including work with handwritten books on parchment in Jerusalem ("Song of Jerusalem") and the creation of calligraphic greetings for the Jewish community in Odessa. It highlights the complexity of the technique of writing on leather and the necessity of adhering to established canons.

In the context of globalization, there is an intense intermingling of traditions: Western artists borrow Eastern spontaneity, while Eastern masters experiment with Western formats. Calligraphy is defined as a universal visual language, where text becomes a full-fledged artistic image capable of conveying complex philosophical meanings.

Key words: calligraphy, Eastern art, Western art, visual language, synthesis of the arts.

Постановка проблеми. У сучасну епоху тотальної цифровізації та стандартизації текстів мистецтво каліграфії переживає своєрідний ренесанс. Виникає потреба в поверненні рукописного тексту як візуального мистецтва, що відображає ідентичність, психологію та філософію різних культур. Каліграфія є унікальним феноменом, який поєднує в собі лінгвістичну (сміслову) та візуально-естетичну компоненти. Однак історично статус, філософське підґрунтя та художня роль каліграфії кардинально відрізнялися у східній та західній традиціях.

У країнах Близького та Далекого Сходу каліграфія традиційно вважалася «мистецтвом мистецтв», вищою формою духовного самовираження, що тісно переплітається з релігією або філософією та живописом. В Європі тим часом каліграфія тривалий час сприймалася переважно як прикладне ремесло, утилітарна навичка, що підпорядкована тексту, ілюстрації або книжковій мініатюрі, і лише в епоху модерну та постмодерну почала розглядатися як незалежний вид образотворчого мистецтва. «Західна каліграфія – це архітектура на площині. Вона базується на чіткому ритмі вертикалей та горизонталей, на грі світла й тіні. Якщо Схід шукає миттєву експресію, то Захід – досконалу структуру та гармонію пропорцій», – зазначає Клод Медіавіль, автор книги «Каліграфія: від каліграфії до абстрактного живопису» (Mediaville, 1996: 98).

З огляду на вищезазначене, наукова проблема полягає у необхідності здійснення компаративного аналізу філософсько-естетичної ролі каліграфії в мистецтві Сходу та Заходу. Потрібно з'ясувати причини різного статусу каліграфії в цих культурах, а також визначити точки перетину та взаємовпливу західних і східних каліграфічних традицій у сучасному глобалізованому мистецтві.

Аналіз досліджень. Нами було досліджено наукові праці українських дослідників (Дербілова О. А. «Каліграфія», Куленко М., Кельба С. «Мистецтво каліграфії», Мітченко В. «Каліграфія. Взаємовпливи шрифтів: теорія і практика, кирилиця і латиниця, історія і сучасність», Різник М. «Письмо

і шрифт») та західних науковців (Couch M. «Creative Calligraphy: The Art of Beautiful Writing», Mahoney D. «The craft of calligraphy», Mediaville C. «Calligraphy: From Calligraphy to Abstract Painting», Stevens J. «Sacred Calligraphy of the East»).

Але, незважаючи на значну кількість праць, присвячених окремо східній (китайській, японській) та західній (латинській) традиціям каліграфії, у сучасному мистецтвознавстві та культурології відчувається брак комплексних компаративних досліджень. Зокрема, недостатньо вивченим залишається питання про те, як саме ці дві діаметрально протилежні парадигми взаємодіють, проникають одна в одну та синтезуються у практиках сучасних митців в умовах глобалізації.

Мета статті – дослідити роль каліграфії в образотворчому мистецтві Європи, Близького та Далекого Сходу.

Виклад основного матеріалу. З незапам'ятних часів художники всього світу поєднували створені ними зображення, що слугували зрозумілим усім засобом комунікації, з текстами мовами країн, де вони створювалися. Пам'ятки архітектури, скульптури, світські картини, ікони, сувої, папіруси, пергаменти, дошки та полотна – всі вони містять ті чи інші каліграфічні вислови на тему зображаного твору мистецтва. У храмових комплексах Єгипту, пірамідах, мусульманських мечетях, християнських соборах, палацах, громадських будівлях Стародавньої Греції та Риму – нескінченна кількість прикладів як текстів молитов, так і висловів. «В історичному аспекті до виникнення книгодрукування всяке письмо було каліграфією, технічно пов'язаною з листовим матеріалом (папірус, шовк, пергамент, папір) та графічними інструментами (очеретяне перо, пташине, металеве перо, пензель, дерев'яна паличка...)), – зазначає художник М. Куленко (Куленко, 2026: 18).

У Європі каліграфія розвинулася в Середньовіччі: від оформлення рукописних книг у монастирських скрипторіях до набірних текстів у книгодрукуванні. «Традиції письма в середньовічній Європі зосереджувалися в скрипторіях, розкиданих на великій території, що була перерізана

межами племен і королівств. Тут із латинським письмом трапилося те саме, що й з латинською мовою. В романських країнах вона перетворилася на діалекти, а римські шрифти були пристосовані до потреб народів, що їх запозичили», – пише дослідник М. Різник (Різник, 1978: 39). І сьогодні каліграфія застосовується як елемент образотворчої культури, наприклад у вуличному мистецтві графіті, у тату-індустрії та в багатьох інших сферах. Нескінченна кількість варіантів застосування текстів і висловів у монументальному мистецтві розвинула естетику каліграфії. Велика увага приділяється естетиці та композиції літер.

Готичне письмо, унціал, буквиці, книжкові мініатюри – все це викладається і вивчається в художніх навчальних закладах Європи. Наприклад, в академії мистецтв у Флоренції є факультет, на якому вивчається виключно каліграфія. Студенти вчать писати тексти, як художники. Вони вивчають всі види та техніки каліграфії, а згодом й далі розповсюджують набуті знання.

У світі високо цінується ручна робота каліграфа. І рукописні книги досі випускаються. Каліграфія має свою особливу тисячолітню історію у народів Європи та Азії, і особливо цінувалася та цінується на Близькому Сході. Там завжди були в пошани книги з історії цих країн з ілюстраціями, а також книги та сувої на пергаменті – спеціально обробленій шкірі ягнят, на якій і писали, і малювали. Наприклад, багато таких видавництв є в Ізраїлі. Кожна така книга є в єдиному примірнику і коштує дуже дорого. Крім книг, на сувоях пергаменту окремо виготовляються ілюстрації у поєднанні з текстами молитов. Сучасні видавці намагаються зберегти стару історичну техніку створення зображення в таких ілюстраціях. Вони дбайливо зберігають традиції написання літер і самих малюнків як єдиного цілого у книзі.

У Єрусалимі, в 1990-х роках, мені особисто довелося працювати з такою фірмою, яка займалася рукописними книгами. Мною було створено ілюстрації до книги «Пісня про Єрусалим». Це поєднання, на аркуші пергаменту, стародавніх текстів на івриті та ілюстрацій. Часто це виглядало, як рама із зображень пам'яток архітектури (святих місць), або натюрмортів із предметів-символів і намальованих книг, у яких теж написані слова зі стародавніх писань, а посередині – сама молитва.

Писати й малювати на шкірі, тобто на пергаменті, дуже складно. Крім того, потрібно вдало, канонічно правильно писати й малювати. І тільки те, що належить і як належить. Художники, які працюють з книгами з історії повинні добре її знати, а особливо це стосується історії релігії.

Як приклад поєднання каліграфії та символічної ілюстрації можна розглянути роботу на пергаменті, виконану як привітання від товариства «Хабад» в Одесі головному рабину Ізраїлю, який приїжджав до України з важливим візитом (Іл. 1). Це аркуш пергаменту розміром 50x70 із симультанною композицією – одночасним зображенням одеської синагоги та визначних пам'яток з новорічним натюрмортом, його символами й, звичайно, з каліграфічним текстом на івриті. Крім того, окремо було зроблено багато сувоїв і календарів на шкіряному пергаменті, з пам'ятками архітектури та текстами (Іл. 2, 3). Усі вони брали участь у виставці в бібліотеці пергаментних книг у Нью-Йорку. Це приклад використання традицій каліграфії у поєднанні з образотворчим мистецтвом у сучасному світі.

Іл. 1. Пахомова-Власова Н. «Новий рік. Синагога». 2005. Пергамент

Іл. 2, 3. Пахомова-Власова Н. «Сакральні місця. Ізраїль». 2000. Пергамент

На відміну від Європи та Близького Сходу, в країнах Азії сприймають тексти на картинах або в архітектурі як самостійні твори мистецтва. У них

немає понять літер, звуків, слів. Їхня писемність – це доведені до абстрактного символу малюнки. Це образи, поєднання яких – певні поняття у різному значенні. У тексті, відносно один одного, вони мають різний зміст. Оскільки літер немає, людина повинна встигнути зрозуміти, що може означати те чи інше розташування ієрогліфа. Цьому можна навчитись, але це дуже складно.

У Китаї, Японії та Кореї свої традиції в каліграфії. З одного боку вони дуже різні, але є й багато спільного. Їх об'єднує те, що каліграфія, як мистецтво, там цінується вище за живопис. Каліграфія – це вираження емоцій художника, його духу. У Китаї, наприклад, високо цінується каліграфія, поезія і живопис. Це «три досконалості». До твору додається особистий штамп художника червоного кольору, який скріплює композицію у єдине ціле. В Енциклопедії Сучасної України зазначається, що: «Каліграфія як вид мистецтва набула розроблення у Стародавньому Китаї, ставши витонченим видом художньої діяльності. Каліграфічним почерком прикрашали ширми, віяла, костюми аристократів. У Китаї та Японії каліграфів вважали культурним ідеалом. Частина художників надавала перевагу славі каліграфа, а не живописця» (Енциклопедія сучасної України).

У китайських університетах є факультети каліграфії. Її історія дбайливо зберігається. Вона вважається вищим мистецтвом, що, через рухи пензля, передає енергію ці, характер автора, його філософію та ідеї.

Навчаючи студентів з Китаю, я отримала унікальний досвід та знання з мистецтва каліграфії. Наприклад, один з китайських студентів ще зі школи вивчав ази каліграфії. Він запам'ятав одне: треба щодня писати тексти. Тільки досягти краси та легкості, коли зникне невпевне і тоді можна ність у собі. Таким чином, щоб досягти майстерності в каліграфії, треба писати роками. Дороті Махоні розглядає каліграфію не лише як техніку, а як глибоку дисципліну духу та ока: «Для каліграфа пошук балансу між дисципліною та свободою подібний до ходіння по канату – це дуже тонка межа <...> Тільки припускаючись помилок, самостійно їх визнаючи, а потім старанно працюючи над їх виправленням, ми можемо рости» (Mahoney, 1981: 76). Так навчають у китайських університетах.

Досліджуючи мистецтво китайської каліграфії, не варто забувати про старовинні літературні трактати з теорії живопису, наприклад, «Розмови про живопис» Шитао. Цю працю цитує мистецтвознавець В. Мітченко: «...обговоривши певні положення трактату Шитао, ми відчинили двері у величезний і своєрідний світ китайської калігра-

фії. Лише бібліографія цитованого вище трактату містить 268 теоретичні праці. <...> такі спроби знайти паралелі в естетиці, світогляді, пластичному мисленні різних культур є повчальними й корисними та можуть виявитися плідними у навчанні» (Мітченко, 2018: 21).

Коли я працювала в одному з університетів Китаю, то викладала олійний живопис, показуючи майстерність української живописної школи, а також часто була на факультеті каліграфії. Це кропітке навчання свободі самовираження пензлем. Ніякої видимої старанності та надмірної акуратності бути не повинно. Це справді незвичайне мистецтво, і його філософія – точність у поєднанні з легкістю та глибиною змісту. Малкольм Коуч у книзі «Творча каліграфія: мистецтво красивого письма», так розкриває суть цього мистецтва: «Каліграфія – це мистецтво гарного письма. Це творчий процес, який дозволяє майстру виразити свою індивідуальність і знайти особисте задоволення у створенні чогось одночасно корисного та естетично привабливого <...> каліграфія — це не просто копіювання літер, а спосіб медитації та самовираження через форму, лінію та ритм» (Couch, 1996: 57).

Будь-який сувій – це картина. Його так і сприймають глядачі. Наприклад, уявіть, що ми піднімаємося сходами в музеї, а на стінах у рамках розміщені тексти каліграфії. Людина західної цивілізації бачить «літери», ієрогліфи – і все. А китасць, дивлячись на них, поки йде, встигає уявити, побачити красиві пейзажі та місця історичних подій. Сувої з каліграфією вони бачать як картини, а ми – ні. Відповідно до розвитку західної цивілізації, ми можемо читати описи пейзажів, і наша уява нам їх покаже, але потрібно зупинитися і прочитати, а представники східної культури відразу бачать образ, те, як він створений, і що хотів сказати автор. Каліграфія відразу передає зміст.

У картинах китайських художників найчастіше використовується акварель, олівець, туш, але головним залишається те, що вони обов'язково містять текст і печатку художника з його ім'ям червоного кольору. Це можуть бути вірші або одне-єдине висловлювання (Іл. 4, 5). І всьому цьому дуже довго навчають, адже там є свої традиції та закони. Є непорушні правила відповідно до китайської філософії життя. Дослідник Джон Стівенс зазначає, що «На Сході пензель є продовженням тіла, а туш – кров'ю митця. Справжній майстер не просто малює ієрогліф, він передає життєву енергію «ці» у момент торкання паперу. У цій традиції немає різниці між молитвою та написанням символу» (Stevens, 1981: 109). В китайському живописі не вітається точний натуралізм, на аркуші

завжди має бути продумана кожна крапка і лінія, але це не повинно бути помітно. В малюнку і в написанні тексту має бути рух життя, енергія ці, там цінується легкість.

Лл. 4. Кан Ніп. Півні. 98x52 см. Туш на папері

Висновки. Історичний розвиток каліграфії у східній та західній культурах базувався на різних філософсько-естетичних засадах. Якщо в Європі мистецтво каліграфії тривалий час виконувало переважно утилітарну та декоративну функції, а згодом взагалі було витіснене друкарством, то в країнах Близького та Далекого Сходу каліграфія від самого початку мала сакральний статус і вважалася «мистецтвом мистецтв».

На Сході каліграфія ніколи не була простою фіксацією інформації. Її роль в країнах Азії величезна. Музеї зберігають безліч сувоїв старих майстрів. Це величезні пласти культури та найвище мистецтво. Поєднання образотворчого мистецтва та каліграфії підсилює естетичний вплив на глядача, дає знання та змушує розуміти й сприймати

Лл. 5. Тан Ді. Сосна. 100x33 см. Туш на папері

високий філософський зміст твору мистецтва. У китайській та японській культурах каліграфія є безпосереднім відображенням внутрішнього стану митця, його духовної енергії та філософського світогляду.

Західна каліграфія пройшла довгий шлях від монастирського скрипторію до незалежного виду образотворчого мистецтва. Звільнившись від необхідності бути виключно носієм тексту в епоху тотальної цифровізації, сучасна західна каліграфія зосередилася на формі, пластиці та емоційності лінії.

У сучасному глобалізованому світі спостерігається інтенсивне взаємопроникнення двох традицій. Західні митці активно запозичують східну спонтанність та інструментарій (пензлі, туш), тоді як майстри Сходу експериментують із західними форматами та концептуальними підходами, наприклад, поєднання каліграфії та стріт-арту (графіті). Каліграфія – це універсальна візуальна мова. Вона залишається унікальним феноменом, у якому текст стає повноцінним зображенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дербілова О. А. Каліграфія. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. URL: <https://esu.com.ua/article-10564>
2. Куленко М., Кельба С. Мистецтво каліграфії. Київ: Кондор, 2026. 260 с.
3. Мітченко В. Каліграфія. Взаємовпливи шрифтів: теорія і практика, кирилиця і латиниця, історія і сучасність. Київ: Laurus, 2018. 288 с.
4. Різник М. Письмо і шрифт. Київ: Вища школа, 1978. 154 с.
5. Couch M. *Creative Calligraphy: The Art of Beautiful Writing*. New York: Smithmark, 1996. 128 p.
6. Mahoney D. *The craft of calligraphy*. New York: Pelham Books, 1981. 128 p.
7. Mediaville C. *Calligraphy: From Calligraphy to Abstract Painting*. California: Scirpus Publications, 1996. 336 p.
8. Stevens J. *Sacred Calligraphy of the East*. Boston: Shambhala, 1981. 206 p.

REFERENCES

1. Derbilova O. A. (2012). Kalihrafiia [Calligraphy]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy / redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak [ta in.]. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: <https://esu.com.ua/article-10564> [in Ukrainian].
2. Kulenko M., Kelba S. (2026). Mystetstvo kalihrafii [The Art of Calligraphy]. Kyiv: Kondor. 260. [in Ukrainian].
3. Mitchenko V. (2018). Kalihrafiia. Vzaiemovplyvy shryftiv: teoriia i praktyka, kyrylytsia i latynytsia, istoriia i suchasnist [Calligraphy: The Interplay of Typefaces: Theory and Practice, Cyrillic and Latin, History and the Present]. Kyiv: Laurus. 288. [in Ukrainian].
4. Riznyk M. (1978). Pysmo i shrift [Handwriting and Font]. Kyiv: Vyshcha shkola. 154. [in Ukrainian].
5. Couch M. (1996). Creative Calligraphy: The Art of Beautiful Writing. New York: Smithmark. 128.
6. Mahoney D. (1981). The craft of calligraphy. New York: Pelham Books. 128.
7. Mediaville C. (1996). Calligraphy: From Calligraphy to Abstract Painting. California: Scirpus Publications. 336.
8. Stevens J. (1981). Sacred Calligraphy of the East. Boston: Shambhala. 206.

Дата першого надходження статті до видання: 04.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

